

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Váradi János

A cigány fogalmának definiálása a 19. század második felében

Bevezetés

A magyarországi cigányok a 19. század második felében kétféle szempontból vizsgálható. Két olyan szálon mutatható be ez a népcsoport, amelyek szorosan összefonódnak. Ezek egyike a hétköznapi élet keretein belül meghonosodott, ám nem mindig körültekintő, némelykor egymásnak is ellentmondó általános cigány helyzetkép. Emellett pedig közvetlenül ott van a tudományos értelmezés, értékelés, amely már alaposabb, mélyebb tanulmányozás során, összehasonlító vizsgálat után von le következtetéseket a cigányságról. Persze ennél az értelmezésnél is szembesülhetünk paradox helyzetekkel.

A hétköznapi értelmezésben gyakran romantikus-ábrázolásban jelennek meg a cigányok. Szabadságszeretetüket, a természetben való állandó jelenlétüket valamiféle vadregényes kalanddal asszociálják. Némely esetben áhítattal ábrázolják őket, kiemelve alkalmazkodni tudó képességüket, ám a kevésbé alkotó réteget már kíméletlenül írják le, bírálják.

A tudományos értekezések foglalkoznak a cigányság származásának pontos behatárolásával, mibenlétük meghatározásával, kategorizálásával. Már ebben az időszakban megjelenik a cigányok hármas felosztása, nyelvkönyvek és szótárak is készülnek. Kiemelkedik József főherceg tevékenysége, akinek munkásságát azonban az utókor, pontosabban egy-két szakember némely esetben megkérdőjelezi.

Az adott korszakban is még mindig állandó problémát jelentett a vándor cigányok magatartása. Az állam különböző intézkedésekkel, erőszakos letelepítésekkel próbálta kezelni a helyzetet. Ám a cigányok döntő többsége már polgárosult, és azt is konstatálták, hogy ez a lépés nem mindig a törvénykezések révén valósult meg, hanem nemes egyszerűséggel a természet, tulajdonképpen a föld maga, annak a mindennapi életre gyakorolt hatása révén a cigányok nagy része felhagyott a vándorlással.

A népszámlálások, az összeírások, főként az 1893-as adatfelvétel elsősorban a vándorcigányok felmérését szorgalmazta. A felvételeknél számos nehézséggel szembesültek. A cigányok nagy része attól félt, hogy katonának kell állniuk, és el akarták kerülni összeírásukat. Voltak olyan cigányok is, akik előnyös házasság révén kívánták elkerülni, hogy cigány számba vegyék őket. Budapesten mint fő- és székvárosban nem hajtották végre az intézkedést, ez nagy megdöbbenést keltett. A magyarázat nagyon egyszerű volt: a megbízott katonai és illetőségi ügyosztály nem tudott arról, hogy illetékes lenne a felmérést Budapesten elvégezni.

A helyzetkép bemutatását továbbnehezítette a különböző cigány csoportok megjelenése, és mivel nem alkottak egységet és őmaguk pedig nem törekedtek „cigány voltukat” definiálni, leírni, így csak a külső adatok alapján lehetett egyfajta cigányképet felmutatni a 19. századi magyarországi cigányokról. Ugyanakkor egy reális kép bemutatásához szükség lett volna egy olyan spontán folyamatra, mint amikor az egyén önmagát próbálja megnevezni, behatárolni időben és térben. Valószínűleg azért nem tették, mert evidensnek tartották, kik is tartoznak köztük.¹

A cigányság megismerésénél fontos állomás fogalmuk meghatározása, amely tulajdonképpen a „*Ki a cigány*” problémakört foglalja magában. Egy nép definiálása már önmagában is nehézséget okoz főként, ha egy olyan népről van szó, amely nem hagyott maga után semmiféle írott dokumentumot. Ez a népcsoport soha nem nevezte csak úgy általánosan cigánynak magát, de a számukra érvényes csoporttal azonosították magukat. Ugyanakkor a helyzetük rendezése érdekében, az adott államnak fel kellett mérni arányukat, és így szükség volt egy kiindulópontokra, hogy kit is soroljanak a cigányok közé. Ezzel magyarázható a sokszor igen csak egymásnak ellenmondó számadatok mértéke.

---

¹ *A Magyarországon 1893.január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. 5 grafikai táblázattal. Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1895.=Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. IX. kötet.*

Történeti meghatározásuk

A cigányság történeti vizsgálatánál a legelső és egyben a legnehezebb feladat a cigányság fogalmának pontos meghatározása. Tulajdonképpen ez az a fogalomzavar, ami az eltérő statisztikai adatokat nagyjából magyarázza.

A cigányokkal kapcsolatban három tény lehet megjegyezni:

A.) Nem köthető egyetlen országhoz, ezért szokás őket *transznacionálisnak* nevezni, vagyis több nemzethez tartozónak.

B.) A cigányság kifejezés nem egyetlen népet foglal magában, hanem több, egymástól különböző csoportokba tartozókat, tehát *multi(pluri)-etnikus* népről van szó (több, különböző etnikum). Ők sohasem használták magukra nézve egységesen a „cigány” kifejezést. Az őket megnevező fogalom nem más, mint a nem-cigányok megjelölése.

C.) A cigányok „két világban” élnek: egyrészt a saját közösségükben, másrészt az őket körülvevő nem-cigányokéban, erre használják a *transzkulturális* megjelölést, a különböző kultúrák közöttiséget.²

A 19. század folyamán (is) a cigányság etnikai besorolása, meghatározása alapvetően két szempont szerint történt:

1. Cigány az, aki cigánynak született. Vagyis beleszületett abba a közösségbe, abba a milióbe, ami azzá teszi őt.

2. Cigány az, aki azzá vált, illetve úgy néz ki.³ Ennek nem alapvető feltétele a fizikai, antropológiai kinézet (bőrszín, haj, stb.), sokkal inkább utal a társadalomban elfoglalt periférikus helyzetre.

² Prónai Csaba: A cigány kultúrák sokfélesége és hasonlósága. In: *A világ népei*. Szerk.: Kézdi Nagy Géza, 83-93p. Etyekpuszta

³ A magyarországi cigányok külső rasszjegyei alapján viszonylag könnyen felismerhetők voltak, de természetesen akadtak olyan egyének is, akik nem voltak tipikus „cigány kinézetűek” – kreol bőr, sötét haj, de ennek a témakörnek is lehetne szentelni egy újabb dolgozatot. Vö: Nagy Pál: Levágott ujjak, megsebzett arcok – Magyarországi cigány emberek különös testi jegyei a 18-19. században. In.: *Romológia – Ciganológia*. Budapest – Pécs, 2000. szerk.: Forray R. Katalin, 89-124.p

A „cigány” fogalmának ez a kettősége a 16. századra nyúlik vissza az európai és a magyarországi történeti forrásokban. Ettől kezdve jelenik meg az értelmezésekben az a paradoxon, hogy az is cigány lehet, aki valójában nem született annak, de azzá válhat, másképpen szólva nem voltak igazi cigányok. Ugyanakkor az is előfordult, hogy valakiről tudták cigány voltát, mégsem sorolták közéjük. Ebben a kontextusban a cigány megjelölés már nem népnévként szerepelt, hanem életmódként⁴ jelent meg.

A forrásokban nem határozták meg a „cigány” fogalmát egyértelműen, leginkább különféle karakterjegyeket társítottak hozzá, tehát egyértelműsíthető definíciók nem születettek. A vándorló életforma, kóborlás, csavargás nem csak erre a népcsoportra volt jellemző, miként az otthontalanság, szegénység, fogalmát sem lehet kategorikusan rájuk vonatkoztatni.⁵

A Magyarországon élő nemzetiségek felvételekor a kritériumok nem a külső jegyek voltak, hanem az anyanyelv. Bár tudományos szinten egyre inkább elismerték a cigány nyelvet, cigány szótárak és nyelvkönyvek készültek ebben az időszakban, amelyek közül is kiemelkedik József főherceg munkássága (*Cigány nyelvtan – Romano Csikábéro Sziklaribe*), ám mégsem kezelték hivatalos nyelvként. Ezért a népszámlálásoknál csak az egyéb kategóriába sorolták őket.

Hétköznapi vonatkozásban azonban a következőképpen vélekedtek róla: „...a cigányoknak nincs saját nyelvük, csak valamiféle összetákolt szedett-vedett érthetetlen nyelv, ami merőben zsargon vagy szleng.”⁶

A 18. század közepére a cigányok által képviselt életforma nemtetszést váltott ki a többségi társadalomból és az államvezetésből. A folyamatos kóborlás, az állandó lakhellyel nem rendelkező nem szolgálta az abszolutista államvezetés érdekeit, hiszen így sem adózásra, sem robotmunkára, sem pedig katonáskodásra nem voltak kötelezhetőek, ezért különböző rendeletekkel kívánták elérni letelepedésüket, illetve alkalmazkodásukat a társadalmi

---

⁴ Az első magyarországi tudományos cigányokról szóló értekezés Bécsben jelent meg 1775-ben az Anzeigen című lapban. A szerző, Augustini ab Hortis megjegyezte, hogy nemzeti szempontból nem beszélhetünk egységes cigányságról, csak az életmód az egyetlen kritérium, ami a különböző országokban élő cigányokat összeköti. Vekerdi József: Nemzetiség vagy életforma. In: *Forrás*, 1984/3 44-65.p.

⁵ Nagy Pál: Akkultúráció és parasztosodás a cigányok magyarországi történetében. In: Amaro Drom, 2007.II.

⁶ Acton, Thomas: Egység a különbségben. In.: *Cigány Néprajzi Tanulmányok – Nemzetközi Cigány Néprajzi -, Történeti-, Nyelvészeti- és Kulturális Konferencia előadásai*. Szerk.: Bódi Zsuzsanna, Budapest, 1993. 93.p.

normákhoz.⁷ Legkorábban III. Károly, Mária Terézia, majd II. József próbálta ily módon megoldani a cigányság helyzetét.⁸ Mindhárman az életmód meghatározásból indultak ki, úgy gondolták, ennek megváltoztatásával sikerül megoldani a cigány és nem-cigány viszonyt: „...ha magukat a magyarok életmódjához alkalmazzák, azokkal egyenlő sorban lévőnek fognak tekinteni.”⁹ Ám a 18. században a cigányok magyarországi története nem egyenértékű csupán a rendeletekkel és azok végrehajtásával. Ekkor válnak gyakorivá a vegyes házasságok. Fontos társadalmi változások mentek végbe a cigányok és a nem-cigányok közötti kapcsolatok alakulásában, amelyben nemcsak a rendeletek, hanem a spontán folyamatok is közrejátszottak.

Az akkulturáció, amelynek az első szintje az asszimiláció, jelei megjelentek a mindennapi életben: öltözködés, tárgyi kultúra, gyermeknevelés stb. A cigány családok tudatosan igyekeztek magukat a külső környezettel elfogadtatni, s ez által átvenni a többségi társadalom kulturális elemeit. De az akkulturáció hatásai megjelentek a kommunikáció területén is: bővült a szókincs, a mindennapi társalgási nyelv, s egyúttal lazult a nyelvi identitás, ami viszont nem feltétlenül jelentette az etnikus azonosságtudat gyengülését. Az etnikai tudatban ugyanis a hagyományok, a dalok, a mesék és az egyéb néprajzi elemek összessége, a folklór játszott fontos szerepet. S ezek a hagyományok, bár igazodtak a többségi kultúrához is, autentikusak maradtak.¹⁰

⁷ A közgondolkodásban az a tévhit alakult ki, ami szerint a vándor cigányok letelepítése magával vonja az asszimilációt is. Figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a cigány azonosságtudatot nem szabad csak a vándorlással azonosítani, hanem figyelembe kell venni a környezetükhöz való viszonyukat is. Prónai: i.m.

⁸ III. Károly 1724-es rendelete kettős célt próbált elérni: egyrészt megszabadulni azoktól, akik nem tudnak alkalmazkodni a társadalomhoz, másrészt megfogalmazta azokat az elveket, amellyel megoldhatónak vélte a többi cigány helyzetét – alapvetően azokat tekintette cigánynak, akik nem települtek le. Mária Terézia és II. József számos rendeletet hozott, hogy javítsák a cigányság helyzetét, és felismerték a cigány szó számos pejoratív jelentéssel rendelkezik, ezért el is törölték a cigány megszólítás; az új megjelölés neocolonus, újparaszt, újmagyar lett. Ám a cigányok nem szerették ezt a megjelölést, arra hivatkozván, hogy a zsidók az újmagyarok. József főherceg: *Cigány nyelvtan*. Budapest, 1888.

Tóth Péter szerint III. Károly elsődleges célja nem a magyarországi cigányok helyzetének rendezése volt, hanem Ausztria területére való bevándorlásnak a megelőzése. A hazai cigányok helyzetének tényleges rendezése Mária Terézia nevéhez köthető. Tóth Péter: *Kóborlás és letelepedés. (A magyarországi cigányok feudáliskori történetéhez)* In: *Magyarország társadalomtörténete a 18-19. században*. I. rész. Budapest, 2004. Szerk: Faragó Tamás

⁹ Iványosi-Szabó Tibor: Adatok a cigányok kecskeméti történetéhez (1596-1850) 29.p. In.: *Bács-Kiskun megye múltjából*. Kecskemét, 1993., szerk.: Iványosi-Szabó Péter

¹⁰ Újváry Zoltán: A cigányság néprajzi kutatásának néhány kérdéseiről. In.: *Cigány Néprajzi Tanulmányok – Nemzetközi Cigány Néprajzi -, Történeti-, Nyelvészeti- és Kulturális Konferencia előadásai*. Szerk.: Bódi Zsuzsanna, Budapest, 1993. 32-35.p.

A korábbi rendeletek következményeként a 19. század második felében kialakult egy kettőség, az egymástól élesen megkülönböztethető cigánykép, amely erőteljesen megfigyelhető volt mind a hétköznapi életben, mind a tudomány területén. Az egyik oldalon azon cigánycsoportok szerepeltek, akik alkalmazkodtak a társadalmi normákhoz, és polgári életmódot folytattak, tehát nem kerültek konfliktusba az államvezetéssel. Velük ellentétben, a másik oldalon, olyan csoportok álltak, amelyek kitartottak saját értékrendjük és erkölcsi rendszerük mellett, így kimaradtak a társadalmi intézményrendszerekből. Az előző típushoz tartozó cigány törvénytisztelő és munkálkodó ember volt, a társadalom hasznos tagjává akart válni, természetesen állandó lakhellyel rendelkezett. Mivel már polgári életmódot folytatott, így nem sorolták a cigányok közé. Ezek a cigányok alkották általában a muzsikus réteget. Ez a csoport testesítette meg a pozitív megítélésű cigány ideáltípust. A kor megítélése szerint a muzsikálás a cigányok civilizált mestersége volt. A másik csoporthoz tartozók viszont nem szerették a kötelezettségeket és a kötöttségeket, a törvényeket figyelmen kívül hagyták, kerültek a munkát, csalásból és lopásból¹¹ éltek. Aki a megélhetésnek ezt a módját választotta, az könnyen „cigánnyá” válhatott. A tipikus cigánykép ezzel a csoporttal asszociálódott.¹²

A 19. század elejére a rendeletek hatására megjelent a cigányság meghatározásának egy újabb változata: létezik a vándorcigány és a rendeletek eredményeképpen a letelepedett cigány. Az összeírások és a felmérések alkalmával felmerült az a probléma, melyik „kategória” számított tulajdonképpen igazi cigánynak. Ugyanis a vándorcigány még mindig nem alkalmazkodott kellőképpen az adott társadalmi normákhoz, mondhatni, nem integrálódott a társadalomba. Nem rendelkezett házzal, nem végzett az állam számára hasznos munkát, tehát továbbra is „cigányként” élt. Ezzel szemben a letelepedett cigány már „normális” életmódot folytatott, és nem került ellentétbe az államvezetéssel, tehát „magyarosodott.” Ebben az értelemben már megjelent burkoltan a „jó és rossz cigány” (akárcsak napjainkban) minősítés, és azt a cigányt, aki „rendes”, már környezete sem tartotta cigánynak. Egyszerűen az illetőt többé „nem

---

¹¹ Érdekes gondolatmenetet jegyzett le Vekerdi József a cigányság és a lopás közötti kapcsolatáról. A neves szakember úgy vélte, hogy a cigányok ősei, az indiai kasztrendszer miatt, a tulajdon semmilyen formájával nem rendelkeztek, így nem is alakulhatott ki a birtoklás értékrendje. A cigányok által elkövetett lopásokat nem vagyonszerzésnek, hanem létfenntartási cselekvésnek minősítette. Ezt a viselkedési formát nem tolvajlásként kezelte, hanem „gazdaságilag-történelmileg determinált” megnyilvánulási formának. Vekerdi József: i.m 1984.

¹² Szuhaý Péter: Akiket cigánynak neveznek: Akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják. In.: *A cigányság társadalomismerete*. Pécs, 2002., szerk.: Reisz Terézia – Andor Mihály

cigány¹³”-ként kezelték. A korabeli források megkülönböztettek fekete és fehér, rendes és rendkívüli cigányt. A rendkívüli csoport abban különbözött a rendestől, hogy kóborlásuk színtere már a főváros volt.¹⁴

Az adott korszakban az életmód alapján másképp is osztályozták a cigányokat:

a, futó (kolompár) cigány

b, teknős cigány és

c, muzsikus cigány

E „három faj” közül – ahogy a cikk szerzője írja¹⁵ – a teknős cigányok szorgalmasan dolgoznak, sátrokban élnek, ám ők is ragaszkodnak a nomád életmódhoz és ha már megmunkálásra alkalmas fát nem találnak, akkor tovább vándorolnak. Tisztességgel viszonyulnak a többséghez, így az ebbe a csoportba tartozó cigányok nem kerülnek konfliktusba az állammal.

A futó¹⁶ cigányok azonban az előző réteg ellentettje. Nem dolgoznak, tolvajlásból, jövendőmondásból szerzik meg a mindennapi betevőt. A köznapi megítélés szerint gonosz, parazita nép, amellyel szemben a hatósági intézkedések vajmi keveset érnek el. Akár humánus, akár kényszerintézkedéseket alkalmaznak, mind kivonják magukat alóla. A futó cigányt a vándor cigánnyal szokták asszociálni. Beszélnek oláhul, németül, szerbül, csehül stb., de a sajátjaival cigány nyelven érintkeznek. Ország szerte oláh cigánynak nevezik őket.¹⁷

A harmadik csoportba tartozó muzsikus cigányokról pedig úgy vélekednek, mint akik már egybenőttek a többségi társadalom tagjaival. Polgárosult életmódjuknak köszönhetően már nem kezelik őket cigányként. Éppen emiatt a magyar- cigány megjelöléssel illetik őket.

---

¹³ Vekerdi József helyesen vetette fel azt a gondolatot, miszerint a történeti Magyarországon élő kisebbségek esetében – akár német, akár szlovák – soha nem hangzott el az a kifejezés, hogy az illető „már nem sváb”. És az eset tovább erősíti azt, hogy a társadalom szempontjából mást jelent a nemzetiség és a cigányokra értelmezett életforma kategória. Vekerdi József: i.m. 1984.

¹⁴ Dömötör Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? *Ethnographia*, 1934. 45. évf. 156-78.p.

¹⁵ Zala, 1888. október 28. 44. szám

¹⁶ A futó –kolompár elnevezés megtévesztő, mert a kolompár cigányok a hagyományos „czigányipar” egyik kítűnő képviselőjeként van jelen az adott korszakban. *Vasárnapi Újság*, 1862. IX. évfolyam, 27. sz.

¹⁷ Képek a hazai cigányéletből. *Vasárnapi Újság*, XXXIX. Vándor-czigány család 1864. 11. évfolyam, 10. sz.

Felhívják a figyelmüket, zenei virtuozitásuk bármennyire is kiemelkedő, mégis szükséges lenne rendes, polgári foglalkozást űzni, a zenélést pedig mellékfoglalkozásként űzni.¹⁸

A magyarországi népszámlások során a nemzetiségi hovatartozás megállapítása csak közvetett módon, mégpedig az anyanyelv és a nyelvismeret alapján történt, miután a magyar népszámlálások programjában csak 1941-ben szerepelt a nemzetiség direkt kérdezése. Ezt megelőzően csak az 1851-es és az 1857-es népszámlálásnál tudakolták a nemzetiségi viszonyokat.

Ennél a két népszámlálásnál a nemzetiség megjelölése eltérhetett az anyanyelvtől, és megjelent egy rövid időre az önidentifikáció, amely véleményem szerint egy népcsoport fontos jellemzője. De az önmeghatározás ebben a korszakban magában rejtette azt a hibát, hogy a cigányok száma egyik évtizedről a másikra nagymértékben nőhet, vagy éppenséggel drasztikusan csökkenhet. Ez a társadalmi jelenség azonban más kisebbségek esetében is megfigyelhető volt, annak függvényében, hogy az adott időszakban, mekkora volt az előítélet intenzitása.

Amíg a 18. században a cigányság meghatározása alapvetően az életmód szemszögéből történt, addig a 19. században már megjelentek a differenciáltabb, árnyaltabb elgondolások a népcsoport definiálására: egyfelől az önmeghatározás provizórikusan, és másfelől az anyanyelvhez kapcsolható kategorizálás. Az önmeghatározás, amely lelkiismereti alapon nyugszik, lenne az ideális, de a korábban felsorolt indokok miatt ez soha nem adna pontos adatokat egy-egy kisebbség helyzetéről. A nyelv alapján történő kategorizálás is rejt magában veszélyeket. Ez az elgondolás egyszerűnek tűnik, hiszen „nyelvében él a nemzet”, viszont az idők folyamán a cigányság egyre növekvő százaléka elveszítette anyanyelvét¹⁹, elsajátítva az adott országét, így integrálódott a társadalomba: „*Annyira magyarok, hogy a cigány nyelvet már csak az öregek beszélik.*”²⁰

---

¹⁸ Ez a hármás felosztás azonban több cikkben is megfigyelhető eltérő elnevezéssel: sátoros (vándor) cigányok, akiket kevésbé hasznosabb az állam számára; házi (letelepült) cigányok, akik már-már polgári életmódot folytatnak és végezetül a civilizált cigányok, a muzsikuskok. 1857. 30. sz. 257-258.

¹⁹ Természetesen a nyelvi asszimiláció nem jelentett feltétlenül integrálódást is.

²⁰ József főherceg: i. m. 1888. 237. p.

Ezen okok nemcsak a meghatározás problémakörét növelték, hanem a későbbiek folyamán ezek magyarázzák meg az eltérő statisztikai eltéréseket is. Ugyanakkor amennyire igaz az állítás, mely szerint a nyelvnek alapvető jelentősége van az azonosságtudat megmaradásában, az is helytálló, hogy a nyelv eltűnésével még eleven maradhat az identitás. A cigány nyelv elvesztésével ugyan csökkent identitástudatuk erőssége, és eltűntek a kultúrának olyan elemei is, amelyek megerősítették volna azt, ám figyelembe kell venni, hogy a cigányul beszélők körében a nyelv egy csoporthoz, és nem az össz cigánysághoz kapcsolódást mutatja.²¹ A másik buktató a csoporton belüli elnevezés. Sok oláh cigány élt hazánkban, akik egy-egy népszámlálásnál anyanyelvként az oláht jelölték meg, ami újabb eltérést eredményezett.

Csak a későbbiek folyamán, az 1893-as összeírás alkalmával hívja fel a figyelmet Herman Antal arra a tényre, hogy a vándorcigányokat szokás oláhcigányoknak nevezni, ami arra enged következtetni, hogy az anyanyelvük nem oláh, hanem egyéb lehetett. Ennek eredményeképpen a következő paradox folyamat volt megfigyelhető: bár egyre több cigány származású ember élt Magyarországon, „papíron” viszont csökkent lélekszámuk. Sir Angus Fraser még egy osztályozási problémát jelölt meg ebben a felmérésben, nevezetesen, a nomád életmódot folytató cigányok számát is alábecsülték, ugyanis azokat a cigányokat is az állandóan letelepült kategóriába sorolták, akik a telet rendszerint egy adott községben töltötték, nyáron pedig folytatták vándorlásukat.²²

Tehát sem az önidentifikáció, sem az anyanyelvből való kiindulás nem eredményezett egyértelmű, minden kétséget kizáró meghatározást. Leginkább elfogadott kiindulópont a nyelv volt, mivel jobb megoldás ennél nem kínálkozott. De önmagában a nyelv, mint identifikációs eszköz sem elegendő egy népcsoport meghatározásához, nemcsak a fentebb kifejtett indokok okán, hanem azért is, mert könnyen téves megállapítást eredményezhetett a származási hellyel kapcsolatban. Ugyanis a cigányság meghatározása, etnikai besorolása bizonyos mértékben összefügg származási helyük pontos behatárolásával. És a 19. század második felében jelennek meg azok a dolgozatok, amelyek leginkább az indiai őshazát jelölik meg kiindulópontként. Legfőbb hivatkozásuk az antropológiai jelleg mellett a nyelv volt. Ám

---

²¹ Újváry Zoltán: Identitás és etnikum. In.: *Etnikum és identitás*. IV. Nemzetközi és Néprajzi Nemzetiségi kutatás konferencia előadás. Szerk.: Eperjessy Ernő – Krupa András, Békéscsaba – Debrecen, 1998. 13-16.p

²² Sir Angus Fraser: *A cigányok*, Budapest, 1996.

csak a nyelvből való kiindulás esetén az afrikai népeket zsidóknak, az amerikai négereket pedig angoloknak kellene tekintenünk²³. Felmerül annak a kérdése, miért nem él Indiában egyetlen olyan nép sem, amely rokona lenne a cigányoknak, miért nem maradt nyoma ott tartózkodásuknak?

Eötvös József az etnográfát jelölte meg valamennyi Magyarországon élő nemzetiség meghatározásában, arra hivatkozva, hogy számos országban mellőzik ezeket az elemeket, melyek helyett a nyelvet veszik figyelembe, „...nem mintha ebből a nemzetiség levonható lenne, de egy jelzője a nép culturfokának.²⁴” A polgárosodási folyamat a cigányoknál is megjelent a dualizmus időszakában. Ez a tendencia főként a fő- és székvárosokban (Budapest, Pécs, stb.) volt észlelhető. Itt megjelent a cigány közösségnek egy újabb csoportja, nevezetesen a muzsikus réteg, akik már lakással rendelkeztek, családi életet éltek és polgári foglalkozást űztek. Őket nemes egyszerűséggel nem vették cigány számba, annak ellenére, hogy cigány származásuk egyértelmű volt. Egyre nehezebbé vált ennek a népcsoportnak a tudományos felismerése. Az mindenféleképpen megemlítenő, hogy a korábbi rendeletek és életmódváltás hatására, a muzsikus cigányok kiemelkedő és megbecsült helyet kaptak a magyar társadalomban. Műveltségükkel és zenei virtuozitásukkal elismerésekben részesültek. Ahogy József főherceg idézi Gvadányi Falusi nótár elmélkedéseiben:

*„Első rangú a Musikásokat
Másodikba tészem én a sátorokat
A salakját pedig a harmadikba...²⁵”*

Mint a fentiekből kiolvasható, a muzsikus réteget alkotó cigányok egyedi bánásmódban részesültek, ők testesítették meg a „minta cigányt”. Intelligenciájukkal kivívták a társadalom elismerését, ám volt olyan település is, ahol mentesültek a közterhek viselésétől. Nevezetesen Munkácson, ahol egyébként már az „újmagyar” megszólítás dukált a zenész cigányoknak. 1843-ban egy bizonyos Száraz József, Szirmai György, annak fia és Salata György kapott

²³ Abból, hogy egy nyelv milyen családba tartozik nem lehet következtetni arra, hogy a nyelvet használó nép vagy nemzetiség mely néppel rokon, hiszen a román ellatinosodott görög, a francia ellatinosodott germán, a bolgár elszlávosodott török. Tehát nem feltétlenül esik egybe a nyelvcsalád az eredettel.

²⁴ Dr. Konek Sándor: *Magyar birodalom országainak statisztikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára.* Budapest, 1875. 145.p.

²⁵ József főherceg: i.m. 273 .p

mentességet a közterhek viselése alól Turcsányi János r. h. orgonistától, annak fejében, hogy templomi énekes misét kell tartaniuk.²⁶

1893-ban megtörtént az első magyarországi cigány összeírás.²⁷ Ez a felmérés a meghatározás szempontjából azért releváns, mert a korábbi népszámlálásokkal ellentétben kiindulópontja nem a nyelv és közvetlenül a nemzetiségi kérdés, hanem az antropológiai jelleg, egészen pontosan: „*A cigányszármazás és eredet megállapítása rendszerint nem ütközött túlságos nehézségekbe. A közvélemény, a nép tudata rendszeren igen biztosan evidenciában tartja a cigány eredetűeket, s ezeknek elég határozott ismérvei az antropológiai jelleg, inkább mint a nyelv, amely az általános népszámlások adataiban, mint a cigányság egyedüli kritériuma szerepel.*”²⁸ Első „ránézésre” relatíve jónak mondható ez a meghatározás, mivel felismeri azt, hogy a nyelv ismerete nem elegendő és abszolutizálható a cigány nép definiálására, de ez is hordoz magában sok félreértést. Ugyanis figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a cigánynak és nem-cigánynak tekintett népesség nem alkot egyértelműen definiálható és egymást kölcsönösen kizáró csoportokat, és mint ismeretes, akit környezete cigánynak tart, azt cigánynak is fogja kezelni, illetve akit nem tart cigánynak, azt nem is kezelik akként. De ez a minősítés gyakran változ(hat)ik az adott helyzettől függően.

Megjegyzendő továbbá, hogy kit minősít a környező társadalom cigánynak, időről-időre változhat a konkrét társadalmi helyzettől függően. A problémát fokozza, hogy a sikeresen asszimilálódott cigányokat és a „nem cigány életmódot élő” fél-cigányokat a többségi társadalmak gyakran nem tekintik cigánynak. Tehát ez a definíció nem tekinti cigánynak azokat, akik nyomtalanul beolvadtak a többségi társadalomba. Erre a tényre az 1893-as összeírás is reflektál: „... minden gondosság és pontosság mellett is kimaradtak az összeírásból olyanok, kiknek cigány volta nem tudatik...”²⁹ Megemlítendő, hogy a legelső cigány felmérés alkalmával többek között a Budapesten élő cigányzenészeket és

²⁶ Lehoczy Tivadar: Munkácsi cigányok. *Ethnographia* 1905, 146-150.p.

²⁷ Bár korábban is történtek próbálkozások a magyarországi cigányság lélekszámának meghatározására, például 1781-ben és 1779-ben, ám a felvételek alkalmával se nem az anyanyelv, se nem az antropológiai jelleg volt a kiindulópont, hanem az életmód szerint értelmezték a cigányság fogalmát, így főként azt vették cigány számba, aki nem települt le.

²⁸ *A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei 5 grafikai táblázattal.* Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1895.18.p.

családtagjaikat nem sorolták ebbe a kategóriába, arra hivatkozva, hogy ők kellőképpen alkalmazkodtak a társadalmi normákhoz, annak ellenére, hogy előírás a következő volt:

*"És ki kellett terjeszteni az összeírást... azon állandóan megtelepedettekre, kiknek viszonyai és életmódja még mindig szükségessé tesz az állam és társadalom beavatkozását: hanem azon elemekre is, melyek már teljesen beleolvadtak a polgári és polgárosult társadalomba, a többi lakosságtól immár nem különböznek sem élet- sem keresetmódra, sem műveltségre, sem szokásokra, legfeljebb némi anthropológiai árnyalatra nézve."*³⁰

A cigány identitás meghatározását tovább nehezítette, hogy a cigányság sem alkotott homogén közösséget.³¹ A 18. század folyamán, a Rákóczi szabadságharcot követően nagy hullámban érkeztek cigányok a Balkánról, elsősorban Havasalföldön keresztül. Ezek képezték az ún. oláh cigány csoportot, akik nehezen igazodtak környezetük életmódjához, normáik, tradícióik merőben eltérőek voltak a nem-cigány lakosságtól. És ugyancsak erre az időszakra tehető a német-cigány név megjelenése is, amely megjelölés arra utal, hogy német területekről jöttek Magyarországra, valószínűleg üldöztetés miatt. Ennek a két cigány csoportnak a viszonya a nem-cigányokéhoz mondhatni még rosszabb volt, mint a már korábban itt élő kárpáti cigányoké, s ezen okból kifolyólag még a 19. század elejére sem sikerült őket letelepíteni, sőt a társadalomba való alkalmazkodásuk is sokkal nehezebben történt. Azokban a vármegyékben, ahol sikerült a cigányokat letelepíteni, ott elsősorban a kárpáti cigányokra kell gondolnunk. És ugyancsak a 18. század első harmadára tehető az első beás cigányok megjelenése is, róluk többnyire azt gondolták, hogy oláh cigányok. De als csoportjaik nem ugyanonnan érkeztek. A beások két als csoportjának elnevezésében ez³² ki is fejeződik – muncsán, árgyelán. A román területekről érkezők migrációja kapcsoltba hozható a fanarióta uralommal. Ezen népelemek a cigány kultúra újabb árnyalatait hozták magukkal, a közigazgatás számára pedig még nehezebb volt őket megkülönböztetni.³³

³⁰ Az 1893-as összeírás...4.p.

³¹ Szociológiai és antropológiai kontextusban nem létezik egységként a cigányság, csak a többségi társadalom gondolkodásában figyelhető meg egységes társadalmi csoportként a cigányok. H. Szilágyi István: Roma identitások. In: *Romák a XXI. század Magyarországn.* Multidiszciplináris konferencia a Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium szervezésében. Budapest, 2001. március 24-25. 25 -31.p.

³² Mindkét csoport – beások, oláh cigányok – tagjait eredetileg „zingari valachi”-nak nevezték a forrásokban.

³³ Nagy Pál: i.m.

Tehát a cigányságon belül négy csoportot különböztethetünk meg: *kárpáti cigányt, az oláh és német-cigányt, valamint a beásokat*. Az oláh és a német-cigányok szigorúbb belső szabályokat építettek fel, elsősorban a befogadók gazdasági rendszerével kerültek kapcsolatba, de nem váltak annak részévé. A gádzsókkal³⁴ – így neveznek minden nem-cigány egyént – kevésbé alakítottak ki kontaktust. Nagyon nehezen vagy egyáltalán nem akarták feladni identitásukat, belső értékrendjükhöz, életmódjukhoz erőteljesen ragaszkodtak. Viszont a kárpáti cigányok viszonya a külső környezetükhöz már egy sajátos tudathoz vezetett, ők egyre inkább az őket befogadó ország nyelvét beszélték részben, ugyanis másik részük megőrizte a romanit. Könnyebben tudtak alkalmazkodni a polgári életvitelhez, habitusuk és mentalitásuk is megváltozott, nem ragaszkodtak mereven közösségeik tradicionális értékrendjéhez.

A legnagyobb lélekszámot a kárpáti és az oláh cigányok együttes száma adta. Hagyományaikban, életmód tekintetében nagy különbségek mutatkoztak. Az oláh cigányok csak nemzetségen belül házasodhattak, abban az esetben, ha a cigány férfi egy másik nemzetségbe tartozó nővel kötött frigyét, akkor neki kellett ahhoz a csoportba illeszkednie, sőt még a nevét is módosítani kellett. A vegyes házasság téma tabu volt, sőt kimondottan szégyenteljesnek volt nevezhető. Viszont a magyar cigányok már ilyen tekintetben is asszimilálódtak a társadalomhoz. Az oláh cigányok nem kedvelték őket, mert elhagyták ősi kultúrájukat. Ez az ellentét napjainkra is kihat.

Az 1841/43. évi országgyűlés a cigányok letelepítésével foglalkozó törvénye az erdélyi cigányokat³⁵ *közigazgatási és jogi szempontok szerint az alábbi kategóriákba sorolták*:

- A letelepedett, falvakban és a városokban élő cigány mesteremberek, akik „rendes életmód” szerint élnek.

³⁴ Az oláh cigányok nem- cigányokra ragasztott elnevezése, gádzsó jelentése a nem-cigány férfi, a gádzsi pedig a nem- cigány nőt foglalja magában.

³⁵ A 19. század elején az erdélyi cigányokat három nagyobb csoportba sorolták: a fejedelmi, kolostori és a bojári rabszolgákra. Mihali Kogălniceanu további csoportokba osztotta őket. A fejedelmi rabszolgákhoz tartoztak a teknővájó vagy aranymosó cigányok, a medvetáncoltatók, a kanalasok és sátoros vagy vándorcigányok. A bojári és kolostori rabszolgákat képezték a vándorcigányok és letelepedett cigányok. A letelepedett cigány, akit már nehezen lehetett megkülönböztetni a román paraszttól, munkavégzésükhöz kapcsolódóan további két csoportjuk volt: házi vagy udvari cigány, illetve a szántóföldi vagy a mezei cigány. Viorel Achim: *Cigányok a román történelemben*. Budapest, 2001.

- Úrbéres telekkel rendelkező, földművelő cigányok, számuk elenyésző.
- Állandó lakással nem rendelkező, de konvenciók cselédként „határozott életmódot” folytat.
- A kincstár védelme alatt álló aranyász cigányok.
- Taxát fizető fiskális cigányok.
- Ideiglenesen megtelepedett cigányok, sem úrbéres telekkel, sem más földdel nem bírnak, hanem a földesurak által épített kunyhókban laknak.
- Alkalmi vagy idényjellegű munkából élő cigányok, a földesurak oltalma alatt állnak, de lakhelyük folyamatosan változtatják.
- Sátoros cigányok, akik nem szeretik a munkát, vándor életmódot folytatnak, rostakészítéssel, üstfoltozással és ehhez hasonló mesterségekkel foglalkoznak.³⁶

Mint látható, Erdélyben pontosabban és mélyrehatóbban vizsgálták a cigányokat. Részint, mert jobban ismerték őket, számuk itt jóval magasabb volt, részint nem csak a központi rendeletekre, hanem a törvényhozási előzményekre is odafigyeltek.

Az 1805-ös erdélyi bizottság három részre osztotta a cigányokat:

1. aranymosó és fiskális cigányok,
2. magánföldesurak alá tartozó cigányok,
3. lepedős vagy egyiptomi cigányok.

N. László Endre az erdélyi cigányokat hasonlóan, némi eltéréssel kategorizálta. Első helyre az aranymosó, listázott (hivatalos engedéllyel rendelkezők) cigányokat sorolta, akik abban különböztek a sátoros (fiskális) csoporttól, hogy nem rendelkeztek állandó lakhellyel. Következő csoportot a magánföldesúri és a községekhez tartozó cigányok alkották. A legkevésbé megbecsültebbek a koborló, ún. lepedős cigányok voltak.³⁷

³⁶ Hermann Antal: A cigányok megtelepítéséről. *Ethnographia*, IV (1893) 84-107.p.

³⁷ N. László Endre: Aranymosó cigányok a Kárpát-medencében. NAP Alapítvány, 2000.

Orbán Balázs A Székelyföld leírásában (1862) már négy kategóriába sorolta a cigányokat:

A hurubás cigányok (város vagy falu szélén laktak hurubában, azaz viskóban). Voltak még a lepedős cigányok, a sátorosok, illetve ennek egy alosztálya a kalányosok. Abban egyetértettek, hogy a „legveszélyesebb” a lepedős cigány, akik nem tudnak polgárosodni, ezért ki kell őket utasítani.³⁸

Konklúzió

Már a 19. század folyamán nagy gondot okozott a cigányság helyzetének rendezése, amit kezdetben letelepítéssel próbáltak megoldani, úgy vélték, a kóborlás megszüntetésével nullifikálják a „cigányügyet.” Azonban hiba volt pusztán a letelepedést, illetve a társadalomhoz való alkalmazkodást szorgalmazni. Anélkül hoztak intézkedéseket, hogy megismerték volna a cigánynak nevezett népcsoportot, csupán arra voltak kíváncsiak, miként lehet őket definiálni, ám eltérő szokásaikra, életmódjukra már nem. Azt meg lehet(ett) állapítani, hogy egy adott időpontban, valamilyen szempont szerint ki tartja magát cigánynak, illetve azt, hogy környezete kit tart annak. És valószínű, hogy ez az elnevezés egyre inkább utal életmódra, és melléknévként funkcionál, mintsem egy népnévre. Ha szigorúan vesszük a hegeli felfogást³⁹, akkor csak azokat a népeket érdemes feljegyezni, akik államot alapítottak. Ugyanakkor nyilvánvaló tény, hogy a cigányok nem alapítottak államot, s ezért felvetődik a kérdés, vajon nincs is történetük, nem is alkotnak különálló népcsoportot? A korabeli forrásokban és közigazgatási feljegyzésekben is pejoratív életmód-jelzőként, valamint társadalmi állapot megjelöléseként tűnik fel eme „nép” meghatározása.

Az kétségtelen, hogy egy idegen, teljesen ismeretlen nép jelent meg Európában a 14. század folyamán, és elárasztotta az öreg kontinens számos országát, e népnek két fő ismérve volt. Az egyik a jellegzetes antropológiai jegyek, a másik az életmódjuk, a viselkedésük és az általuk képviselt „életforma”, amelyekkel az állandó üldöztetések és vándorlások nem szükségszerű következménye magyarázható. Mind a korabeli, mind a későbbi feljegyzésekben egyre inkább

³⁸ József főherceg: i.m 1888

³⁹ A hegeli történetfilozófián nevelkedett múlt századi német történésznek a besenyőkről írt sorai szólhatnak akár a cigányokról is, hiszen róluk is hasonlóképpen vélekedtek, mint megvásárolható s hitszegő nép, hit és hűség nélkül tulajdonképpen történelemre se nem érdemes, se nem képes.

ezzel a negatív szemléletmóddal asszociálták ezt az ismeretlen népet, majd ragasztották rájuk – amit ők maguk sohasem használtak és napjainkban sem használnak – a cigány elnevezést, amely szónak az etimológiája ma sem tisztázott. Szarkasztikusan, de szomorúan, az lenne megállapítható, hogy az új nép megjelenésével Magyarországon (is) egy újabb, idegen kifejezéssel gazdagodott a szótár: a „cigány” megjelöléssel, amelynek számtalan pejoratív jelentésárnyalata van, és azokat foglalja magába, akik nem tudtak integrálódni a társadalomba, és deviáns módon viselkedtek.

A legnagyobb segítséget a cigányok írásbelisége jelentené, melyből kiderülhetne, miként nevezi önmagát ez a nép, ám ennek hiányában csak külső forrásokra támaszkodhatunk, és más népekről szóló forrásmunkák segítségével rekonstruálhatjuk történelmüket. További támaszpontot nyújtott volna a cigányok által működtetett intézmény-rendszer, amely lehetővé tette volna az anyanyelv megőrzését, a kultúra ápolását, továbbörökítését, valamint egy olyan önébredési folyamat lezajlását is, amely a magyarországi kisebbségek körében megfigyelhető volt a 18. és a 19. század fordulóján. Az 1790-91. évi országgyűlésen jelent meg a nyelvi és politikai jogok követelése, amely folytatódott a szabadságharc kirobbanásáig, majd az úgynevezett áprilisi törvényekben kiteljesedett. Az a törekvés, amely a latin helyett a magyar nyelvet kívánta hivatalossá tenni, még inkább feszült helyzetet teremtett a magyarság és a nemzetiségek között. Ebben az időszakban a nyelvkérdés körül alakult ki a nemzetiségi történet problémaköre.

A magyarországi cigányság történetében ez a folyamat nem volt megfigyelhető. Ennek több oka is lehetett. A cigányok politikai, közéleti szerepet semmilyen mértékben sem vállaltak. Nem voltak olyan szellemi vezetőik, akik már ekkor felismerték volna annak veszélyét, mekkora megkülönböztetés éri majd őket, ha nem lépnek fel a többi kisebbséggel együtt, nyelvük és kultúrájuk védelmére. A tudatlanság melegágyába burkolózva a hazai cigányság lemaradt arról a megmozdulásról, amely számos nemzetiség életét jelentős mértékben megváltoztatta, és amitől sorsuk jobbra fordult.⁴⁰ A cigány öntudat és politikai szerveződés

---

⁴⁰ Wislocki Henrik, a korszak kiemelkedő cigánykutatója, a budapesti muzikusok cigány szervezetét említette meg, mint a cigány szerveződés első jeleit, ezt azonban nem lehetett a korai cigány etnikai öntudat reprezentációjának tekinteni. Wislocki Henrik: *Cigányok* In: *Pallas Nagy Lexikona*. Szerk.: Gerő Lajos IV. kötet Budapest, 1893. 364.p.

első jeleit⁴¹ csak a 20. század elején figyelhettük meg, de ezt sem a magyarországi cigányoknál. 1906-ban a bulgáriai cigányok egyenlő jogokat követeltek maguknak a parlamentben, illetve a románok, akik 1913-ban megemlékeztek Mihail Kogălniceanuról, aki felszabadította őket a jobbágyi sorból.⁴²

A cigány identitás vizsgálatánál nagyon sok nehézséggel és egyéb problémával kell szembeni néznünk. A meghatározásánál figyelembe kell venni az adott kor társadalmának ítéletét, illetve a cigány kifejezéshez társuló negatív összefüggéseket, amelyhez pejoratív konnotáció társult. Következésképpen a cigány terminus már nem egy nép nevét, hanem társadalmi állapotot jelölt, illetve azokat, akik a társadalom perifériájára szorultak.

Ugyanakkor a cigányság nem alkot(ott) homogén közösséget, ami szintén megnehezíti a népcsoport identitásának feltárását. Ha egy nép már önmagában sem képes kulturális azonosságukat és egyéb, identitásukat jelző tényezőket megjelölni, azokat megerősíteni, és ezáltal szorosabbá tenni az összetartozás eszméjét, akkor miként volna képes egy többségi társadalommal szemben megvédeni és tovább vinni azt? Ezt a problémát továbbfokozta, hogy a cigányok nem rendelkeztek kulturális intézményekkel, ami szintén elengedhetetlen feltétele annak, hogy egy népcsoport gyakorolja, fenntartsa és átörökítse hagyományait.

A cigányok döntő többsége megpróbált alkalmazkodni a többségi társadalomhoz. Ez önmagában nem is jelentett gondot, sőt a polgári életmód gyakorlása követendő példa volt, de nem lett volna szabad a cigány közösségekben rejlő összes hagyományt elhagyni. Főként nem a nyelvet, de mindez gyakran magukkal vonta a „cigány lét” elvesztését.

A 20. században már felmerül a kérdés a magyarságtudatban fellelhető etnikai identitás elemeiről, itt főként a zsidókra és a cigányokra gondolnak mint kultúrközösségekre, ám még napjainkban is vajmi keveset foglalkozik vele a szociálpszichológia, inkább előítélet problémaként jelölik meg, nem újfajta identitásként.⁴³

---

⁴¹ A 19. század végén, 1879-ben Kiszfaluban (Kassa mellett) rendeztek egy páneurópai cigány konferenciát, erről azonban kevés dokumentáció maradt fenn. Hancock, Ian: i.m. 2004. 127.p.

⁴² Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-közép és Délkelet Európában a 19-20. században*. Budapest, 1998.

⁴³ Erős Ferenc: Az etnikai identitás néhány szociálpszichológiai problémája. In: *Megismerés, előítélet, identitás*. Szerk.: Erős Ferenc. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. Budapest, 1998. 395-404.

De maga az identitás kérdése és az azzal felmerülő problémák nemcsak a kisebbségeket érintik, hanem több, egyéb nemzetet is, hiszen olyan fogalommal állunk szemben, amelynek meghatározása ingatag, s talán inkább érezni lehet, mintsem szavakkal definiálni:

„...olykor nem is elég tudatos, hanem gyakran inkább homályos, de biztos érzése annak, hogy folytonosság és harmónia van önértékelésünk és társadalmi helyzetünk, elfogadott szerepeink között.”⁴⁴

Végezetül egy gondolat arról, a cigányokról kialakult általános negatív képről, amelyet már a múlt században is egy angol utazó, Edward Brown a következőképpen jegyzett le: *„Arra is figyelmeztettek bennünket, hogy a cigányok (gipsies) nagy tolvajok.”⁴⁵* Szerény véleményem szerint a *deviancia* és a *depraváció* nem népre, nem nemzetre, hanem kimondottan egyénre jellemző, helytelen társadalmi megnyilvánulási forma.

---

⁴⁴ Bayer József: Identitás és politikai kultúra. In.: *Társadalmi közérzet és identitás a rendszerváltás után.* Tudományos Konferencia a Komáromi Napok keretében, Komárom, 1998. április 29. 54.p.

⁴⁵ Mészáros László: A hódoltság latinok, görögök, cigányok. *Századok*, 1976.483.p.

Bibliográfia

- A Magyarországon 1893.január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. 5 grafikai táblázattal. Szerkeszti és kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1895.
- Acton,Thomas: Egység a különbségben. In.: Cigány Néprajzi Tanulmányok – Nemzetközi Cigány Néprajzi -, Történeti-, Nyelvészeti- és Kulturális Konferencia előadásai. Szerk.: Bódi Zsuzsanna, Budapest, 1993.
- Bayer József: Identitás és politikai kultúra. In.: Társadalmi közérzet és identitás a rendszerváltás után. Tudományos Konferencia a Komáromi Napok keretében, Komárom, 1998. április 29.
- Dömötör Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? Ethnographia, 1934. 45. évf. 156-78.p
- Konek Sándor: Magyar birodalom országainak statistikai kézikönyve folytonos tekintettel Ausztriára. Budapest, 1875. .
- Erős Ferenc: Az etnikai identitás néhány szociálpszichológiai problémája. In: Megismerés, előítélet, identitás. Szerk.: Erős Ferenc. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. Budapest, 1998. 395-404.
- H. Szilágyi István: Roma identitások. In: Romák a XXI. század Magyarországon. Multidiszciplináris konferencia a Kölcsey Ferenc Protestáns Szakkollégium szervezésben. Budapest, 2001. március 24-25. 25 -31.p.
- Hermann Antal: A cigányok megtelepítéséről. Ethnographia, IV (1893) 84-107.p.
- Iványosi-Szabó Tibor: Adatok a cigányok kecskeméti történetéhez (1596-1850) 29.p. In.: Bács-Kiskun megye múltjából. Kecskemét, 1993., szerk.: Iványosi-Szabó Péter
- József főherceg: Cigány nyelvtan. Budapest, 1888.
- Lehoczky Tivadar: Munkácsi cigányok. Ethnographia 1905, 146-150.p.
- Mészáros László: A hódoltsági latinok, görögök, cigányok. Századok, 1976..
- N. László Endre: Aranymosó cigányok a Kárpát-medencében. NAP Alapítvány, 2000.
- Nagy Pál: Akkultúráció és parasztosodás a cigányok magyarországi történetében. In: Amaro Drom, 2007.II.
- Prónai Csaba: A cigány kultúrák sokfélesége és hasonlósága. In: A világ népei. Szerk.: Kézdi Nagy Géza, 83- 93p. Etyekpuszta
- Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-közép és Délkelet Európában a 19-20. században. Budapest, 1998.
- Sir Angus Fraser: A cigányok. Budapest, 1996.
- Szuhay Péter: Akiket cigánynak neveznek: Akik magukat romának, muzsikusnak vagy beásnak mondják. In.: A cigányság társadalomismerete. Pécs, 2002., szerk.: Reisz Terézia – Andor Mihály

-
- Tóth Péter: Kóborlás és letelepedés. (A magyarországi cigányok feudáliskori történetéhez)
In: Magyarország társadalomtörténete a 18 -19. században. I. rész. Budapest, 2004. Szerk:
Faragó Tamás
- Újváry Zoltán: A cigányság néprajzi kutatásának néhány kérdéseiről. In.: Cigány Néprajzi
Tanulmányok – Nemzetközi Cigány Néprajzi -, Történeti-, Nyelvészeti- és Kulturális
Konferencia előadásai. Szerk.: Bódi Zsuzsanna, Budapest, 1993. 32-35.p.
- Újváry Zoltán: Identitás és etnikum. In.: Etnikum és identitás. IV. Nemzetközi és Néprajzi
Nemzetiségi kutatás konferencia előadás. Szerk.: Eperjessy Ernő – Krupa András, Békéscsaba
– Debrecen, 1998. 13-16.p
- Vekerdi József: Nemzetiség vagy életforma. In: Forrás, 1984/3 44-65.p.
- Viorel Achim: Cigányok a román történelemben. Budapest, 2001.
- Wislocki Henrik: Cigányok In: Pallas Nagy Lexikona. Szerk.: Gerő Lajos IV. kötet Budapest,
1893. 3